

دانشگاه آزاد اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

در رشته علوم سیاسی

عنوان

بررسی مفهوم قدرت در جوامع شبکه ای

استاد راهنما:

دکتر احمد بخشایشی اردستانی

استاد مشاور:

دکتر محمدرحیم عیوضی

پژوهشگر:

محمد مختار قادری

تابستان ۱۳۹۰

به نام خداوند بخشنده مهربان

دانشگاه آزاد اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

در رشته علوم سیاسی

عنوان

بررسی مفهوم قدرت در جوامع شبکه ای

استاد راهنما:

دکتر احمد بخشایشی اردستانی

استاد مشاور:

دکتر محمدرحیم عیوضی

پژوهشگر:

محمد مختار قادری

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به گُلِ همیشه بہارم، بہار

تهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب محمد مختار قادری دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۱۳۳۳۰۰ در رشته علوم سیاسی که در تاریخ ۹۰/۶/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی مفهوم قدرت در جوامع شبکه ای با کسب نمره ۱۸ و درجه عالی دفاع نموده ام. بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پاسخگویان پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن در فهرست ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشتم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

محمد مختار قادری

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۰/۶/۳۰

محمد مختار قادری دانشجوی کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به حروف ۱۸ و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما: دکتر احمد بخشایشی اردستانی

بسمه تعالی

دانشکده علوم سیاسی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۸۱۲۸۹۱۰۰۵
عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد: بررسی مفهوم قدرت در جوامع شبکه ای		
نام و نام خانوادگی دانشجو: محمدمختار قادری	شماره دانشجویی: ۸۷۰۰۰۱۳۳۳۰۰	رشته تحصیلی: علوم سیاسی
تاریخ شروع پایان نامه: ۸۹/۶/۲۳	تاریخ خاتمه پایان نامه: ۹۰/۶/۳۰	
استاد/استادان راهنما: دکتر احمد بخشایشی اردستانی		
استاد/استادان مشاور: دکتر محمد رحیم عیوضی		
آدرس و شماره تلفن: بزرگراه رسالت - چهارراه مجیدیه - خیابان حسن بنا - کوچه مقیسه - پ ۹		
چکیده پایان نامه: اندیشمندان و صاحب نظران علوم اجتماعی بر این باورند که مرحله تازه ای در تاریخ جوامع بشری آغاز شده است. ویژگیهای این جامعه نو را می توان پدیده هایی از جمله اقتصاد اطلاعاتی جهانی ، هندسه متغیر شبکه ای، فرهنگ مجاز واقعی ، توسعه حیرت انگیز فناوری های دیجیتال، خدمات پیوسته و نیز فشردگی زمان و مکان برشمرد. از سوی دیگر قدرت به عنوان موضوع اصلی علم سیاست جایگاه مهمی در روابط انسانی دارد، قدرت و بازتولید آن در جوامع انسانی محوری ترین و مهمترین عاملی است که تفکر اجتماعی و سیاسی باید بر آن تامل کند. هدف نگارنده از تحقیق حاضر، تشریح و توصیف مفاهیم ارائه شده از قدرت توسط اندیشمندان سیاسی و ضمن رده بندی این اندیشه ها، یافتن مفهوم قدرت مطابق با جامعه ی شبکه ای می باشد. روش به کار گرفته شده در این نوشته روش توصیفی مقایسه ای و تحلیلی است. پایان نامه حاضر از پنج فصل تشکیل شده است. فصل اول کلیات را در بر می گیرد. فصل دوم مفهوم قدرت را در اندیشه کلاسیک ، مدرن و پست مدرنیسم تشریح می نماید و در فصل سوم به رده بندی مفهوم قدرت در اندیشه ی سیاسی پرداخته ایم. در فصل چهارم به تبیین و توصیف جامعه ی شبکه ای ازدیدگاه مانوئل کاستلز- به باور بسیاری از اندیشمندان کامل ترین و مبسوط ترین تبیین - اشاره کرده ایم . و در فصل پنجم ، نتیجه گیری ، مفهوم قدرت فوکویی را مطابق با جامعه ی شبکه ای یافته ایم.		

تاریخ و امضاء

مناسب است

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه

مناسب نیست

فصل اول: کلیات

- ۲..... بیان مساله تحقیق
- ۴..... اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن
- ۴..... هدفهای تحقیق
- ۵..... سوالات و فرضیه
- ۶..... روش تحقیق
- ۶..... متغیرها و واژه های کلیدی
- ۷..... سازماندهی تحقیق

فصل دوم: مطالعات نظری

- ۹..... ۱-۲ هستی شناسی ، شناخت شناسی و روش شناسی
- ۱۱..... ۲-۲ قدرت: کلاسیک، مدرن و پست مدرن
- ۱۲..... ۱-۲-۲ «قدرت» در اندیشه ی کلاسیک
- ۱۳..... ۲-۲-۲ مدرنیته و قدرت
- ۱۳..... هابز و قدرت
- ۱۵..... هگل و قدرت
- ۱۷..... مارکسیسم و قدرت
- ۱۹..... آنارشیزم و قدرت
- ۲۰..... ۳-۲-۲ پست مدرنیسم و قدرت

- ۲۱.....نیچه و قدرت
- ۲۳.....فوکو و قدرت
- ۲۵.....لیوتار و قدرت
- ۲۶.....۳-۲ خاستگاه های صورت بندی مفهوم قدرت

فصل سوم : رده بندی مفهوم قدرت

- ۳۱.....روش های رده بندی مفهوم قدرت
- ۳۵.....تکثر گرایی ، نخبه گرایی ، نومارکسیستی
- ۳۶.....سه الگوی قدرت لوکس
- ۳۶.....تصمیم گیری: وجه نخست قدرت
- ۳۹.....تنظیم دستور کار: وجه دوم قدرت
- ۴۱.....شکل گیری ترجیحات: وجه سوم قدرت
- ۴۴.....قدرت: دیدگاه های تحلیلی و انتقادی
- ۴۶.....فوکو و «میکروفیزیک» قدرت

فصل چهارم : جامعه ی شبکه ای

- ۵۰.....جامعه ی شبکه ای
- ۵۴.....۱-۴ انقلاب تکنولوژی اطلاعات؛ کدام انقلاب؟
- ۵۶.....۱-۴ وجوه تمایز انقلاب تکنولوژی
- ۵۸.....۱-۴ پارادایم تکنولوژی اطلاعات
- ۶۳.....۲-۴ اقتصاد اطلاعاتی و روند جهانی شدن
- ۶۴.....۲-۴ بهره وری، توان رقابت و اقتصاد اطلاعاتی
- ۶۶.....۲-۴ تشخیص تاریخی اطلاعات گرای
- ۶۷.....۲-۴ اقتصاد جهانی: پیدایش، ساختار و الگوی تحول
- ۷۴.....۳-۴ بنگاه شبکه ای: فرهنگ، نهادها و سازمانهای اطلاعاتی
- ۷۵.....۱-۳-۴ روندهای سازمانی در تجدید ساختار سرمایه داری
- ۷۶.....۲-۳-۴ گرایشهای سازمانی متعددی از روند تجدید ساختار سرمایه داری
- ۷۸.....۳-۳-۴ تکنولوژی اطلاعاتی و بنگاه شبکه ای
- ۸۰.....۴-۳-۴ روح اطلاعات گرای
- ۸۳.....۴-۴ دگرگونی کار و اشتغال: کارکنان شبکه ها، بیکاران و کارکنان پاره وقت
- ۸۳.....۱-۴-۴ جامعه ی فرا-صنعتی، اقتصاد خدماتی، و جامعه ی اطلاعاتی
- ۸۸.....۲-۴-۴ تکنولوژی اطلاعات و تجدید ساختار روابط سرمایه-نیروی کار

- ۹۰.....۵-۴ فرهنگ مجاز واقعی: یکپارچگی ارتباطات الکترونیک،
- ۹۲.....۱-۵-۴ ارتباط کامپیوتری، کنترل صنعتی، شبکه های اجتماعی و جوامع مجازی
- ۹۵.....۲-۵-۴ فرهنگ مجاز واقعی.....
- ۹۸.....۶-۴ فضای جریانها .....
- ۹۸.....۱-۶-۴ خدمات پیشرفته، جریانهای اطلاعات و شهر جهانی.....
- ۱۰۰.....۲-۶-۴ دگرگونی شکل شهری: شهر اطلاعاتی.....
- ۱۰۱.....۳-۶-۴ نظریه اجتماعی مکان و نظریه فضای جریانها.....
- ۱۰۹.....۴-۶-۴ معماری آخر زمان.....
- ۱۱۱.....۷-۴ مرز ابدیت: زمان بی زمان.....
- ۱۱۳.....۱-۷-۴ زمان مجازی.....
- ۱۱۶.....۲-۷-۴ زمان، فضا، و جامعه: مرز بی نهایت.....
- ۱۱۷.....نتیجه: جامعه شبکه ای .....

فصل پنجم: نتیجه گیری

- ۱۲۹.....نتیجه گیری.....
- ۱۴۳.....منابع فارسی.....
- ۱۴۶.....منابع انگلیسی.....

فصل اول :

کلیات

بیان مساله تحقیق :

اندیشمندان و صاحب نظران علوم اجتماعی بر این باورند که مرحله تازه ای در تاریخ جوامع بشری آغاز شده است. مرحله ای که با اصطلاحاتی نظیر جامعه فراصنعتی، جامعه اطلاعاتی ، جامعه پست مدرن ، جامعه مجازی و امثالهم توصیف و تبیین شده است. ویژگیهای این جامعه نو را می توان پدیده هایی از جمله اقتصاد اطلاعاتی جهانی ، هندسه متغیر شبکه ای، فرهنگ مجاز واقعی ، توسعه حیرت انگیز فناوری های دیجیتال، خدمات پیوسته و نیز فشردگی زمان و مکان برشمرد (کاستلز، ۱۳۹۰، ۱۵).

جهانی نو در حال شکل گیری از پایان هزاره دوم میلادی است. این جهان در حدود اواخر دهه ۱۹۶۰ و نیمه دهه ۱۹۷۰ بر اثر تقارن تاریخی سه فرایند مستقل پدیدار شد. انقلاب تکنولوژی اطلاعات، بحران های اقتصادی سرمایه داری و دولت سالاری و تجدید ساختار متعاقب آنها و شکوفایی جنبش های اجتماعی فرهنگی، همچون آزادی خواهی، حقوق بشر، فمینیسم و طرفداری از محیط زیست. تعامل میان این فرایندها و واکنش هایی که به آن دامن زدند، یک ساختار نوین اجتماعی و مسلط، یعنی فرهنگ مجازی واقعی را به عرصه وجود آورد. منطق نهفته در این اقتصاد، این جامعه و این فرهنگ، زیربنای کنش و نهادهای اجتماعی در سرتاسر جهانی به هم پیوسته است... از دیگر سو تکنولوژی های نوین اطلاعات با فراهم آوردن ابزار شبکه سازی، ارتباطات راه دور، ذخیره پردازش اطلاعات، فردی شدن هماهنگ کار و تمرکز و تمرکززدایی همزمان تصمیم گیری، در کمک به پیدایش این سرمایه داری احیا شده و انعطاف پذیر نقشی کارساز ایفا کردند. شبکه های سرمایه،

نیروی کار، اطلاعات و بازارها از طریق تکنولوژی، کارکردهای مردم و مناطق ارزشمند را در گوشه و کنار خیابان به یکدیگر پیوند زدند و در عین حال جمعیت ها و سرزمین هایی را که از لحاظ پویایی سرمایه داری جهانی فاقد ارزش و فایده بودند، از شبکه خود بیرون راندند... برای نخستین بار در تاریخ، تمامی سیاره پیرامون یک مجموعه عمدتاً مشترکی از قوانین اقتصادی سازمان یافته است.

فناوری های اطلاعاتی که علم الکترونیک مبنای آن هاست، به طور کلی تعریف جامعه را دگرگون کرده اند. از آنجایی که شبکه را مجموعه ای از نقاط اتصال یا گره های به هم پیوسته تعریف کرده اند، مراد از جامعه شبکه ای، ساختارها و فعالیتهای اجتماعی اصلی ای است که حول شبکه های سازمان داده شده اند که اطلاعات را به کمک روش ها و ابزارهای الکترونیک پردازش می کنند. جامعه شبکه ای را بطور خلاصه می توان، تعامل فناوری و محیط اجتماعی یا همان ساخت اجتماعی ای دانست که این تعامل در آن اتفاق می افتد. از سوی دیگر قدرت به عنوان موضوع اصلی علم سیاست جایگاه مهمی در روابط انسانی دارد و اصولاً چیزی که در تمام جوامع انسانی از آغاز با آن روبرو بوده ایم گرایش عام و بسیار رایج تمایل به باز تولید قدرت و سلطه است. قدرت و بازتولید آن در جوامع انسانی محوری ترین و مهمترین عاملی است که تفکر اجتماعی و سیاسی باید بر آن تأمل کند. بررسی هستی شناسانه، معرفت شناسانه و روش شناسانه قدرت در جوامع شبکه ای - که کلیه سطوح اجتماع را که، معمولاً سطوح خرد، میانی و کلان یا حوزه های خصوصی و عمومی خوانده می شوند به یکدیگر متصل و خطوط تقسیم کننده میان این مفاهیم انتزاعی را در عالم واقعیت کمرنگ می نماید- مساله مورد توجه تحقیق حاضر می باشد.

اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن :

انقلابی که در فناوری اطلاعات از دهه ۱۹۷۰ شکل گرفته به مراتب موثرتر از انقلاب صنعتی قرن هیجدهم می باشد که بر اقتصاد ، جامعه و فرهنگ عمیقاً تاثیر نهاده و همه جهان را به صورت یک شبکه در آورده است ، شبکه عظیمی که بافت اصلی و تار و پود آن را اطلاعات و نظام ارتباطات الکترونیک تشکیل می دهد، در آینده وضعیت افراد در شبکه های رسانه ای تعیین کننده وضعیت آنان در جامعه خواهد بود. و اگر این واقعیت را نپذیریم خود را در موقعیتی بحرانی قرار داده ایم. امروزه قدرت پدیده ای است که تا ریزترین لایه های اجتماعی و فرهنگی ساختار جوامع امروزی رخنه کرده است و با توجه به اینکه برخی نظریات ، بازیگری و نظوروزی در حوزه سیاست در ایران را همچنان تابع درک مفهوم هابزی از قدرت سیاسی می دانند(خالقی، ۱۳۸۵) ، توجه به تحولات جدی در حوزه مفهومی قدرت، نظر ورزی و عمل سیاسی را به شدت تحت تأثیر قرار می دهد و به نظر می رسد که انجام این پژوهش می تواند به غنای مباحث آکادمیک و روشنفکری حول مباحث قانونی سیاست در ایران کمک کند.

هدفهای تحقیق :

امروزه نظام سرمایه داری به نظامی جهانی تبدیل شده است که تقریباً همه کشورهای جهان بر اساس آن اداره می شوند و آنچه امروز اهمیت دارد آن است که ما بتوانیم با دقت و موشکافی به شناخت و تحلیل سازوکارهای ظریف این نظام های سلطه پردازیم و به خصوص از امکانات فن اورانه ای که در دسترسمان است برای این امر استفاده کنیم برای تحقق یافتن این امر نیاز به افزایش مهارت ها وجود دارد مهارتهایی که بدون آنها لزوماً ما حاشیه ای شده و نمی توانیم تاثیری بر روند مسایل داشته باشیم. هدف نگارنده از تحقیق حاضر، تشریح و توصیف مفاهیم ارائه شده از قدرت توسط اندیشمندان سیاسی و ضمن رده بندی این اندیشه ها، یافتن مفهوم قدرت مطابق با جامعه ی شبکه ای می باشد.

هدف برانگیختن توجه به تحولی است که فناوری اطلاعات و ارتباطات پیش روی ما گشوده است. تحولی که فرصتهایی را برای توسعه به همراه دارد تا جامعه اطلاعاتی و در پی آن جامعه معرفتی را برای زندگی ایمن و خرسند به ارمغان آورد. سرمایه ای که در انقلاب دیجیتال ارزش روز افزون پیدا می کند، سرمایه فکری است و محصول اصلی آن که اطلاعات است تفاوت های اساسی با کالاهای تمام شدنی دارد.

سوالات یا فرضیه های تحقیق :

با توجه به این نکته که در مباحث نظری بخصوص در حیطه علوم انسانی برقراری ارتباط علی بین مفاهیم و دستگاه ها امری ناممکن است و در مباحثی از این نوع تنها مسامحتا امکان پذیر است:

سوال:

شبکه ها به ایجاد دولت قوی تر (تمرکز سیاسی) می انجامند یا به قدرت بیشتر شهروندان و برجسته شدن منافع اجتماعی (پراکندگی قدرت سیاسی) منجر می شوند؟

فرضیه :

بین میزان شبکه ای شدن جامعه و توزیع قدرت در جامعه رابطه وجود دارد، به هر میزان که جامعه شبکه ای گسترده تر و وسیع تر گردد، به همان میزان توزیع قدرت پراکنده تر و بیشتر خواهد شد.

روش تحقیق:

روش توصیفی مقایسه ای و تحلیلی

روش به کار گرفته شده در این نوشته روش پدیدار شناسانه است که در آن به جای تبیین پدیده ها، از شیوه های توصیفی برای نشان دادن نحوه حضور و ظهور عوامل یک سامان فکری استفاده می شود.

علت اصلی انتخاب چنین متدی عدم کارایی روش های تبیینی در موضوعاتی است که نمی توان به صورتی مکانیکی رابطه ی علی بین آنها برقرار کرد.

روش گردآوری اطلاعات :

روش کتابخانه ای

متغیرها و واژه های کلیدی :

متغیر مستقل: تکوین جامعه شبکه ای

متغیر وابسته: توزیع قدرت (تمرکز یا پراکندگی)

هر اندازه جامعه شبکه ای وسیع تر توزیع قدرت پراکنده تر

جامعه شبکه ای :

شبکه مجموعه ای از نقاط اتصال یا گره های به هم پیوسته است. نقطه ی اتصال یا گره نقطه ای است که در آن یک منحنی خود را قطع می کند. این که نقطه ی اتصال چه چیزی است مشخصا به نوع شبکه های مورد نظر بستگی دارد. شبکه ی جریان مالی جهانی از نقاط اتصال بازارهای بورس و مراکز خدمات جانبی پیشرفته ی آنها تشکیل شده است. در شبکه ی سیاسی حاکم بر اتحادیه ی اروپا شوراهای ملی وزیران و کارگزاران بلند پایه اروپایی نقاط اتصال محسوب می شوند. سیستمهای تلویزیونی، استودیوهای تولید سرگرمی، مراکز گرافیک کامپیوتری، گروههای خبری، و

دستگاههای متحرک تولید، و ارسال و دریافت علائم نقاط اتصال شبکه ی جهانی رسانه های جدید هستند که کانون بیان فرهنگی و افکار عمومی در عصر اطلاعات است. جامعه ای است که در آن شبکه های رسانه ای و اجتماعی شکل دهنده شیوهای مهم سازمان و ساخت های مهم اجتماعی اند. در جامعه شبکه ای ارتباطات رودررو جای خود را به ارتباطات واسطه ای می دهد یا به وسیله آن تکمیل می شود.

سازماندهی تحقیق :

پایان نامه حاضر از پنج فصل تشکیل شده است. فصل اول کلیات را در بر می گیرد. فصل دوم مفهوم قدرت را در اندیشه کلاسیک، مدرن و پست مدرنیسم تشریح می نماید و در فصل سوم به رده بندی مفهوم قدرت در اندیشه ی سیاسی پرداخته ایم. در فصل چهارم به تبیین و توصیف جامعه ی شبکه ای از دیدگاه مانوئل کاستلز¹ - به باور بسیاری از اندیشمندان کامل ترین و مبسوط ترین تبیین - اشاره کرده ایم. و در فصل پنجم، نتیجه گیری، مفهوم قدرت فوکویی را مطابق با جامعه ی شبکه ای یافته ایم.

---

¹ Manuel Castells

فصل دوم:

مطالعات نظری

۱-۲ هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی و روش‌شناسی

از لحاظ لغوی، هستی‌شناسی عبارت است از علم یا فلسفه‌ی هستی‌ولی به عنوان گام نخست در راه روشن کردن معنای این مفهوم، به نظر می‌رسد، تعریف نورمن بلیکی بسیار روشنگر است. او می‌گوید که هستی‌شناسی «معطوف است به ادعاها یا فرض‌های رهیافتی خاص در پژوهش اجتماعی [یا، فراتر از آن، سیاسی] درباره ماهیت واقعیت اجتماعی [یا سیاسی] ادعاهایی در باره اینکه چه چیزی وجود دارد، آن چیز شبیه چیست، از چه اجزایی تشکیل شده است و این اجزا چه ارتباط یا اندرکنشی با یکدیگر دارند» (Blaikie, 1993: 6). هستی‌شناسی مربوط می‌شود به هستی، به آنچه هست، یا به آنچه وجود دارد. پس موضع هستی‌شناختی شخص عبارت است از پاسخی که به این پرسش می‌دهد. ماهیت واقعیت اجتماعی و سیاسی‌ای که باید بررسی شود چیست؟ به بیان دیگر، چه چیزی وجود دارد که شاید بتوانیم درباره‌ی آن شناخت حاصل کنیم؟ (های، ۱۳۹۰، ۱۰۷-۱۰۶) فلاسفه‌ی واقع‌گرا (و بسیاری از اندیشمندان دیگر) بر این باورند که هستی‌شناسی مقدم بر شناخت‌شناسی است، به این معنا که ما نمی‌توانیم درباره‌ی دستیابی به شناخت از جهانی که در آن قرار داریم بیندیشیم، مگر اینکه نخست درباره‌ی چیهستی آنچه در بیرون قرار دارد و باید بشناسیم تصمیم گرفته باشیم. (همان، ۴۲۰)

معنای لغوی شناخت‌شناسی هم، عبارت است از علم یا فلسفه‌ی شناخت، به زبان بلیکی، شناخت‌شناسی معطوف است به «ادعاها یا فرض‌هایی که درباره‌ی شیوه‌هایی که کسب شناخت در مورد واقعیت را امکان‌پذیر می‌کنند» (Blaikie, 1993: 6-7). به بیان کوتاه، اگر هستی‌شناس می‌پرسد که «چه چیزی برای شناختن وجود دارد؟»، پرسش شناخت‌شناس این است که «شرایط کسب شناخت